

**ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПРОФЕСОРА В. В. ФАЩЕНКА**

Василь Полтавчук

**ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ НЕБОВИД
ПРОФЕСОРА В. В. ФАЩЕНКА**

*Доповідь, виголошена 14 січня 2004 року на засіданні Вченої ради
філологічного факультету Одеського національного університету імені
І. І. Мечникова.*

... Уже вп'яте за останні сімдесят п'ять років п'яте січня настало в Україні без Василя Васильовича Фащенко. Гірко усвідомлювати, що і всі наступні п'ятисічніві дні минатимуть також без нього...

Незлим тихим словом поминаючи професора Фащенко, маємо не лукавити ні перед пам'яттю про нього, ні перед самими собою. Чинити так мусимо передовсім тому, що наукова спадщина вченого у своїх вершинних виявах залишається самодостатньою і в новому столітті, у нових суспільно-політичних обставинах і не потребує ні співчутливої поблажливості, ні вознесення на котурни. Щодо останнього, зокрема, то воно на рубежі століть стало своєрідним національним лихом: з кожною новою статтею, з кожним новим спогадом все зростає і зростає у нас кількість героїв, а України як не було, так і нема...

З висоти перших приступців двадцять першого століття Василь Васильович Фащенко, життя і діяльність якого належать століттю двадцятому, бачиться не серед героїв, а представником трудової України — тієї України, яка споконвіку орала, сіяла, збирала, хоча зібраним розпоряджалася здебільшого не сама. З цієї ж часової висоти навдивовижу простою бачиться і “формула успіху” Василя Васильовича Фащенко: хист помножений на працю. Утомливу, але невтомну, виснажливу, але життєдайну. Знаковою, з огляду на це, є назва пер-

шої книжки Василя Васильовича — “Тема праці в радянській художній літературі” [6]. Видана ще у 1960-у році, ця брошура займає особне місце у доробку вченого, але Василь Васильович не зрікся її. У нещодавно опублікованому есе “Мій університет”, яке було написано за рік до смерті, професор В. В. Фащенко кількість своїх книг визначає цифрою “9” [5], що, до речі, зумовлює необхідність корекції назви відомої статті Володимира Панченка “Восьмикнижжя Василя Фащенко: від історії новели — до таємниць характеру” [3].

Визнання і авторитет у вітчизняному літературознавстві Василю Васильовичу Фащенко забезпечили передусім і головним чином його студії про новелу. Вивченню цього жанру присвячені як кандидатська — “Новели О. Гончара” /1958/, так і докторська — “Жанрово-стильові проблеми української радянської новелістики” /1970/ — дисертації дослідника. Про ґрунтовне і цілеспрямоване зацікавлення В. В. Фащенко проблемами розвитку новелістики свідчать його книги “Новела і новелісти” /1968/, “Із студій про новелу” /1971/, численні статті, в тім числі і остання — “Метаморфози в українській новелістиці ХХ в.” [4], якій судилося стати першою посмертною публікацією вченого.

Названі книжкові студії новелістики, які одна услід за одною з’явилися на рубежі 60-70-х років і склали своєрідну “літературознавчу діалогію” [3, 5], вивели їх автора, немов ракети-носії, на самостійну орбіту у вітчизняній науці про літературу. Звичайно, не можна не помічати того, що на основні параметри цієї орбіти помітно впливали тогочасні статус і стан самого літературознавства, що виявилось, зокрема, у неповноті “картини розвитку новелістичного жанру” [3, 6], у наявності неминучої авторської данини “тодішнім типовим уявленням про революцію, соціалізм, “нову особистість”, а також про такі явища літератури, як творчість М. Хвильового чи модерністські течії” [3, 6]. Проте, і тут не можна не погодитися зі спостереженням Володимира Панченка, основну увагу В. В. Фащенко зосереджував “переважно на “жанрово-стильових” питаннях. Його висновки щодо індивідуальної поетики провідних українських новелістів якраз і складають чи не найцінніше з того, що є в “діалогії”... Уважне вчитування в текст твору, “вслуховування” в слово, скрупульозний мікроаналіз художніх деталей — це стихія Фащенко-дослідника” [3, 6]. Вона, ця стихія, додає від себе, і забезпечила непроминальну цінність нове-

лістичних студій В. В. Фащенко, і якби наукову спадщину вченого складали тільки ці праці, то й за такої умови його ім'я отримало б постійну прописку в історії українського літературознавства.

Дослідження новели, яке у другій половині 50-х і протягом 60-х років визначало характер наукових пошуків В. В. Фащенко, вже у 70-і роки втратило свою домінуючу роль і далі тривало лише як один із напрямків діяльності відомого літературознавця. В той же час посилилась увага дослідника до буття інших жанрів, до проблеми характеру в літературі, психологізму красного письменства. З'являються книги В. В. Фащенко, без яких не можна уявити нашу "рухому естетику" 70-80-х років: "Відкриття нового і діалектика почуттів" /1977/, "У глибинах людського буття" /1981/, "Характеры и ситуации" /1982/, "Павло Загребельний" /1984/, "Герой і слово" /1986/, "Вибрані статті" /1998/. Дві із цих книг — "У глибинах людського буття" та "Характеры и ситуации" — у 1985-у році були удостоєні найвищої у нас премії — Державної премії України імені Тараса Шевченка.

У ряду безперечних здобутків В. В. Фащенко вирізняє ще книгу "Павло Загребельний", яка засвідчила збагачення жанрової палітри творчості дослідника. Створення творчого портрета письменника можна порівняти, ясна річ, з певними застереженнями, з роботою художника-портретиста. Як і для художника, для літературного критика важливо віднайти точку зору, з якої відкривалися б найбільш характерні, найбільш прикметні риси героя. Заспівний розділ, який називається "Книги", засвідчує, що таку точку зору авторові вдалося знайти. Розповідаючи про роль книги у житті П. Загребельного — "енциклопедично освіченого читача", автор водночас і досліджує процес формування таланту письменника, і говорить про засвоєння ним високих уроків класики, і підкреслює його працелюбність, зацікавленість доробком як своїх ровесників, так і молодших літераторів, і показує, завдяки якій читацькій, дослідницькій роботі з'явилися відомі історичні романи прозаїка, — одним словом, змальовує визначальні риси такої самобутньої творчої особистості, якою є Павло Загребельний. І сьогодні, перегода двадцять років після появи, портрет цього письменника, створений В. В. Фащенко, залишається найкращим у нашому літературознавстві.

Майстерність дешифрування художнього коду того чи іншого письменника засвідчують не лише статті і книги В. В. Фащенко, а й

зінання самих письменників. Прикметним є тут, зокрема, лист Олеся Гончара, викликаний ознайомленням прозаїка з рецензією професора В. В. Фащенко на роман “Твоя зоря”. “Дорогий Василю Васильовичу, — писав Олесь Гончар 14 березня 1980 року. — Видавництво “Дніпро” ознайомило мене з Вашою рецензією на “Зорю” (видавнича етика це, кажуть, дозволяє). Прочитав Ваше слово уважно, оскільки було це пізно вночі, коли вже ніякі не шарпають клопоти, прочитавши, довго думав, і за саме це вже Вам спасибі. Варто було писати твір, якщо він так може сприйматись. Ви зазирали в саму душу твору, в глибини, і причиною тут, мабуть, не лише досвідченість професорського ока: так зазирнути міг лише той, хто здатен любити”! [2].

Інший наш талановитий прозаїк — Іван Чендей — дослідницькі студії Василя Васильовича Фащенко назвав “творами про твори”. Згадуймо про це, коли випадає нам читати літературознавчий текст, який схожий на віз з квадратними колесами...

Згадуймо саме так — у повсякденній, у повсякчасній роботі, яка у практиці Василя Васильовича Фащенко, незважаючи на труднощі і перешкоди, дійсно “у творчість перейшла”. З висоти 2000-го року відзначив це і академік Микола Жулинський. Вітаючи учасників першої наукової конференції, присвяченої пам’яті Василя Васильовича, Микола Жулинський зазначив, що “грунтовні розвідки професора В. В. Фащенко, особливо в царині новелістики, його активна й виважена позиція в літературній критиці, авторитет громадянський — все це надавало й надає постаті цієї людини, філолога з волі Божої, педагога за велінням серця, літератора за напрямком таланту, того іміджу, що не минає, а навпаки, міцніє з роками і викликає спокійну і справедливу повагу” [1, 6].

Вірю у справедливість відомого вислову про те, що велике бачиться на відстані — бачиться із столиці. Та водночас вірю і в те, що великість — саме великість, а не героїзм! — Василя Васильовича Фащенко так само очевидною є і для тих, кому випало знати його зблизька — слухати його лекції, бути учасником засідань його наукового гуртка, працювати поруч з ним. Він мав талант, як свого часу сказала наша поетеса, “не позичений, а власний”.

Але не тільки це стало підґрунтям його великості. Професор В. В. Фащенко належав до кола тих людей, які, за словами одного із

його учнів — прозаїка Івана Григурка, мають “сонце у грудях”. Мабуть, саме тому і світлішало і в аудиторії, і в коридорі факультету, і в кабінеті — скрізь, де з’являвся Василь Васильович...

На жаль, сонце його талановитої і людяної душі передчасно опинилося за життєвим пругом, але на літературознавчому небовиді воно світиться — світиться непідвладною часові любов’ю до СЛОВА, у якому художньо увічнюються історія і дух народу.

Таке сонце світить і світиться не тільки крізь роки й десятиліття, а й крізь віки.

Цитована література

1. Жулинський М. Г. Учасникам наукової конференції, присвяченої пам’яті видатного філолога-літературознавця проф. В. В. Фащенко // Діалог душ. Збірник наукових статей за матеріалами конференції, присвяченої пам’яті професора В. В. Фащенко. 29 червня — 1 липня 2000 року. — Одеса: Астропринт, 2001. — С. 6.
2. Листи О. Гончара до В. Фащенко // Думська площа. — 2003. — 21 листопада.
3. Панченко В. Восьмикнижжя Василя Фащенко: від історії новели — до таємниць характеру // Історико-літературний журнал. — 2000. — № 5. — С. 5-13.
4. Фащенко В. Метаморфози в українській новелістиці ХХ в. // Проблеми сучасного літературознавства. Випуск 4. — Одеса: Маяк, 1999. — С. 23-26.
5. Фащенко В. Мій університет // Думська площа. — 2003. — 26 грудня.
6. Фащенко В. Тема праці в радянській художній літературі. — К.: Товариство “Знання” Української РСР, 1960. — 40 с.